

A brassói Fekete templom miseruha-gyűjteménye. Jelentőség. Megőrzés. Kutatás

Ziegler Ágnes

„Még fel kell itten említenem némely az egyház belbútorzatához és felszereléséhez tartozó régiséget” – kezdte Orbán Balázs, főművében a Brassóra és annak főtemplomára vonatkozó résznek, a templom miseruha-gyűjteményéről szóló leírását.¹ „Gazdag ilyenekben főként a sekrestye, hol még a katolikus korból fennmaradt régi díszöltözékeknek (pluvialék, misemondó öltönyök) egész gyűjteménye van összehozva, melyek a dombor hímzéseknek bámulatos példányait mutatják [...] mert a protestantismusnak jól felfogott szelleme nem ellenzi, sőt ránk parancsolja a múlt emlékeinek tiszteletét; itt nem katolikus, hanem művészeti emlék-kincsekről van szó, mit bármily vallású művelt embernek tiszteletben kell tartani. Különben a szász papok ezen régi öltönyöket némely kiválóbb ünnepélyességeknél napjainkban is használni szokták.”² Egészen bámulatos, ahogyan Orbán Balázs rövid jellemzésében rámutat a brassói miseruha-gyűjtemény mára széles körben elismert jelentőségének alapköveire: a tárgyak kiemelkedő, anyagszerűségükben és megmunkálásukban egyaránt megmutatkozó minőségére, a középkori eredet és a használat reformáción túlmutató kontinuitására, illetve a műtárgyvédelmi intézkedéseknek akkor még csak csírájában lévő kibontakozására.

A gyűjtemény húsz középkori eredetű miseruhából áll, hat pluvialéből, tizenkét kazulából és két hímzett kazulakeresztből; ezekhez kapcsolódik egy félköríves, ismeretlen rendeltetésű, bársonyszövetből készült tárgy. Ma már bizonyossággal állíthatjuk, hogy a brassói Fekete templom miseruha-gyűjteménye az öt legjelentősebb ilyen jellegű európai kollekciónak egyike, a stralsund-i, gdansk-i, brandenburg-i és halberstadt-i gyűjtemények mellett.³ Kiemelkedő nemcsak számszerűségében, hanem abban is, hogy kialakulásának és létezésének évszázados helyén maradt fenn, nem mesterségesen létrehozott múzeumi gyűjtemény, így önmagában hordozza és tükrözi a templom és közössége egész történetét.⁴ Ezen kívül majdhogyan egyedülálló abban, hogy egy évszázadokon keresztül folyamatosan használt gyűjteményről van szó, nem elrejt-

tett, elfeledett majd évtizedek múltán újra felfedezett tárgyról, így a ruhák magukon viselik a hosszantartó használatjal járó, a változó ideológiákhoz és önképhez való alkalmazás, a gondoskodás, módosítás tanúit is.

A brassói Fekete templom, egykor Szűz Mária plébániatemplom, építése 1380 körül kezdődhetett és tartott első szakaszában a 15. század hetvenes éveig. Ezalatt megépült a templom látványos architektúrájú csarnokszentélye és hosszháza, az épületet pedig feltehetően bámulatos gazdagságú és műveltségű liturgikus tárgyakkal szerelték fel. Az eredeti felszereléshez tartozott Johannes Reudel plébános 1472-ben tett adománya, a bronz keresztelomedence, egy 16. századi jegyzékből ismert jelentős klenódiumgyűjtemény legalább egy része, értékes faliszőnyegeg, könyvek, bibliák és kancionálék, de bizonyára a ma ismert miseruha gyűjtemény néhány darabja is.⁵ A templom első, jelentős búcsúadományokkal támogatott és serkentett felszereléséhez tartozhatott például az az aranyfonallal brosírozott, zöld bársonyszövetből készült pluvialé, amelynek széleit velencei hímzéses, szenteket felvonultató szegély díszíti, de a manapság különálló, egykor bizonyosan egy kazula dorzálrészét díszítő hímzett kereszt is, amely egy élőfás, sokalakos keresztrefeszítési jelenetet mintáz (1. kép).

A középkori Magyar Királyság és a nyugati kereszténység délkeleti határán fekvő város hittérítő szereppel felruházott temploma nagyságával és gazdagságával emelkedett ki, de úttörő szerepet vállalt a reformáció eszméinek erdélyi meghonosításában is, amennyiben itt ünnepeltek 1542-ben, az országban elsőként, evangélikus istentiszteletet és itt születtek meg az új rítust szabályozó első hitvallás jellegű írások is, amelyek később az erdélyi szászok egészére nézve váltak törvényerejű dokumentummokká.⁶ Az egykori katolikus templom számos liturgikus tárgya kikerült ekkor a rendszeres használatból, így a papi ornátus egyes darabjai is, például a dalmatikák, stóla, amiktusok, cingulumok is. Az erdélyi evangélikus vallásra azonban oly jellemző módon, amely a képi ábrázolásokkal és egyes reformáció előtti rítusokkal szemben

1 Orbán 1871. pp. 320-321.

2 Uo. p. 321.

3 A stralsund-i gyűjteményről lásd von Firks 2008.; a gdansk-i gyűjteményről lásd Reihlen Hrsg. 2005.

4 A templom történetéről és berendezéséről lásd legutóbb Ziegler 2018.

5 Ziegler 2015. pp. 27-70.; különösképpen pp. 46-53.

6 Ziegler 2019. pp. 77-81.

kifejezett toleranciát tanúsított, az ornátus egyes részeit, nevezetesen a kazulákat és pluviálékat a reformáció után tovább használták, beépítették őket az új rítusba, sőt a 16-17. század folyamán, amikor az országban a felekezeti paletta színesedett, a saját, evangélikus hitük jelképes tárgyainak szerepkörébe emelték őket.⁷ Ennek köszönhető, hogy a gyűjtemény kazulái és pluviáléi továbbra is rendszeres használatban maradtak, idővel pedig az új rítus által megszabott igényekhez való alkalmazásoknak vetették őket alá. A pluviálék mindegyike például, az egykor valószínűleg létező csat helyett, az öltözéket a mellrészén összekapcsoló pántot kapott.

A gyűjtemény szépen tükrözi azonban Brassó városnak a kereskedelem betöltött szerepét is, amennyiben nemcsak lenyűgöző itáliai selyembársony szöveteket és velencei típusú hímzéseket használtak a ruhák készítéséhez, hanem megtalálható közép-európai hímzőműhelyek számos terméke is és bőven van jelen oszmán török eredetű bársonyszövet is, illetve a ruhák bélésanyagaként gyakran használt ún. bagazia szövet. Kiemelkedő például a III.324-es leltári számú piros színű pluviálé, amely egy kaftán szövetének másodlagos felhasználásával készült (2. kép).⁸

1689-ben a brassói plébániatemplom, a védőfalakon belüli város és a külvárosok kiterjedt részeivel együtt, leégett. A Habsburg hatalomátvétel erdélyi hajnalán történt eseményt a brassóiak gyűjtogatásként, támadásként értékelték és a helyreállítás során hangsúlyosan törekedtek egykori pozíciójuk, egyben identitásuk felidézésére. Így épült például a városi plébániatemplom gótizáló részletekkel újra, *nach dem Modell des Alten*, a régi mintájára,

2. kép. Pluviálé, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.324

megjelenítve a város virágkorának építési stílusát, a városiak számára megerősítésként, az idegenek számára amolyan főérvként. A liturgikus felszerelés terén is megfigyelhető számos régi tárgy felújítást, átalakítást követő újraadományozása, ezek között számos régies formát öltő

1. kép. Hímzett dorfalkereszt, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.342

miseruhával is, jelenség, amelyről a későbbiekben bővebben szólunk.

Az állomány szerves részét alkotó és a liturgiához, egyházi élethez szorosan kapcsolódó miseruha-gyűjtemény végigkísérte a templom évszázados történetét, minden valószínűség szerint egészen a 19. század második feléig. Orbán Balázs fent idézett leírása szerint, a lelkészek még az 1870-es években is felöltötték a régi miseruhákat különleges ünnepi alkalmakkor.⁹ Nagyszebenből is ismert egy 1817-es feljegyzés, miszerint az ottani evangélikus lelkészek díszes pluviáléban és dalmatikákban fogadták a városba látogató I. Ferenc császárt.¹⁰ A figyelemreméltoan hosszú használatot a 19. század végén váltotta fel a muzealizáció. Elsőként műtárgykutató utazók figyeltek fel az értékes darabokra, ahogyan Orbán Balázs is, majd helyi, budapesti és bécsi kiállításokon is szerepeltek, ahol értékes történelmi tárgyként és a kortárs iparművészetnek szolgáló lehetséges előképekként is feltűnést keltet-

7 Wetter – Ziegler 2015. pp. 89-114.

8 Kienzler – Wetter 2015. p. 119.; Wetter 2015. Kat. sz. 6., pp. 257-264.

9 Orbán 1871. p. 321.

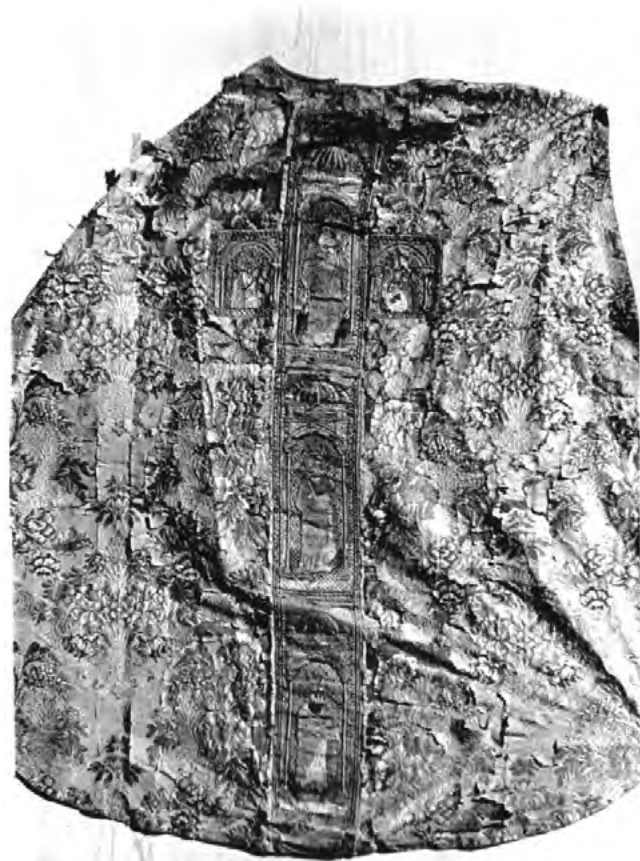
10 Wetter – Ziegler 2015. p. 114.

tek.¹¹ A brassói Barcasági Szász Múzeum 1948-as államosítása és ezt követő felosztása után, melynek során a ruhák csak annak köszönhetően menekültek meg, hogy az egyház a jogtalan eltulajdonítás veszélyét előrelátva a liturgikus tárgyakat annak kiállításáról visszahívta, szakember hiányában, a miseruhák értéke és létezése, feledésbe merült. A kommunizmus sötét évtizedeinek korlátozó körülményei között, Era Nussbächer textilrestaurátor volt az, aki a gyűjteménynek az értékét, ha nem is nyilvánosan, de ahhoz méltó módon felismerte.

A brassói Era Nussbächer (1913–2003) kézimunka-tanárként ment nyugdíjba 1968-ban és képezte ki magát ezt követően textilrestaurátorrá. Münchenben és Bécsben végzett képzések után, a svájci Abegg-Stiftung vezető restaurátorával, Mechtild Flury-Lemberggel folytatott levelezés folytán bővítette ismereteit és vitatta meg módszereit. A helyi evangélikus gondnok, Otmar Richter (1908–1987) művészettörténész kezdeményezésére 1973-ban kis műhelyt létesített a parókia keretén belül, ahol elkezdte a miseruhák restaurálását. Ennek keretén belül öt brassói kazulát restaurált, ám pluvialét egyáltalán nem. A tárgyakat a restaurálás folyamán alkotóelemeire bontotta és megmosta, majd az újbóli összeállítás után, a hiányzó szövetrészeket színben találó szövetekkel pótolta, kis hiányokat színben találó szövetekkel foldozott alá, további károsodásokat varrókonzerválással rögzített, selyemszállal, fércelő és átfogó öltéssel, az erősebben károsodott szövet- vagy hímzésrészeket gondosan selyem kreppelinnel támasztotta alá. Így született újjá például a III.327¹², III.330¹³, III.322¹⁴ (3. és 11. kép) vagy a III.321 leltári számú kazula.¹⁵

Összességében, a tárgyak szétbontásától és mosás után újbóli összeállításától eltekintve, korszerű módszerekkel dolgozott, és örök dicséretére válik rendkívüli gondossága, körültekintő munkája. Rendkívüli és sajnos még manapság sem természetes módon, tevékenységéről pontos jegyzőkönyvet vezetett, műhelynaplót beleértve, és fotódokumentációt készített a tárgyak restaurálás előtti, közbeni és utáni állapotáról. Gazdag, sajnos még feldolgozásra váró, hagyatéka manapság is tiszteletet parancsoló és ihletet adó kincs. Érezve a miseruhák restaurálásával járó anyagi és módszertani korlátokat, amelyeket a nyolcvanas évek Romániájában egyre súlyosbodó nélkülözés csak fokozott, Nussbächer áttért a robusztusabb oszmán török szőnyegek restaurálására. Az időközben országos evangélikus restauráló műhellyé előléptetett szobájában több mint 200 szőnyeget restaurált 1998-as visszavonulásáig. Ez a tevékenység tette országosan ismertté és elismertté.

Era Nussbächert 2004-ben, röviddel halála előtt, még érintőlegesen és véletlenszerűen megismerhette Evelin

3. kép. Kazula, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.322, restaurálás előtti állapot (1974)

Wetter művészettörténész, aki mondhatni sorsszerűen vette át a miseruha-gyűjtemény ügyének stafétáját. A kezdetben középkori klenódiumpok kutatásának kapcsán Brassóba utazó Wetter, aki azonban bohémiai hímzések témában írt doktori dolgozata és a brandenburgi gyűjtemény feldolgozásában való részvétele nyomán már jelentős tapasztalatokkal rendelkezett a középkori miseruhák kutatásának területén is, a svájci Abegg-Stiftung kurátoraként konkrét tervekkel tért vissza az általa újra felfedezett értékes brassói gyűjteményhez. Az állomány rövid felmérése után, új tároló készült a tárgyak biztonságos raktározására és a régi parókián található szűk szekrényből, a gyűjtemény visszaköltözött történelmi őrzési helyére, a Fekete templom sekrestyéjébe. Az ezt megelőzően egy éven keresztül folytatott mérések kimutatták, hogy a sekrestye megfelel a textiliák tárolására, amennyiben környezeti értékei nagyjából az elfogadható határokon belül maradnak vagy könnyűszerrel szabályozhatók és nem lépnek fel radikális, hirtelen változások. A sekrestye nagy részét elfoglalja az a Geertje Gerhold (Brandenburg) tervei alapján, a szászhermányi orgonarestauráló- és asztalosműhelyben készült szekrény, amelynek nagyméretű, semleges selyempapírral bélelt fiókjaiban a miseruhák kiterítve, gyűrődésmentesen vannak elhelyezve (4. kép).

11 Wetter – Ziegler 2015. pp. 63-83.

12 Wetter 2015. pp. 275-287., különösképpen pp. 285-286.

13 Uo. pp. 289-299., különösképpen pp. 295-296.

14 Uo. pp. 325-335., különösképpen p. 331.

15 Uo. pp. 357-365., különösképpen p. 362.

4. kép. Tároló szekrény a Fekete templom sekrestyéjében

A fiókok a szekrény mindkét oldalán nyithatók, így a középkori eredetű miseruhák mellett helyet kaptak benne a templom 17-19. századi, jelenleg használaton kívül lévő paramentumai is. A szekrény 2006-ban történő be rendezésében és a tárgyak nem kis felhajtást jelentő átköltöztetésében részt vett Evelin Wetter, Corinna Kienzler (mindketten Abegg-Stiftung, Riggisberg, Svájc), Jana Kneifl-Fajt (Berlin, Németország) és Iulia Teodorescu (Nagyszeben, Románia). A tárgyak ilyen módú, *Schaudepot* típusú tárolása a hosszú távú megőrzés alapvető feltételét jelenti Brassóban. A ruhák kiterítve, tiszta, savmentes környezetben található, amelyben a mechanikus terhelés a minimálisra van csökkentve, megtekintésük, kutatásuk pedig mozgatásuk nélkül lehetséges. A helyiség stabil környezeti értékeit a fából készült szekrény tovább tompítja, lelassítva az ingadozásokat és megőrizve az ideális értékeket a fiókokon belül. Az akadálymentes, átlátható raktárban alkalmazott kármegelőzés egyik alappillére a rendszeres ellenőrzés, amely szükség esetén azonnali szakértői beavatkozást tesz lehetővé.

2009-ben, az Abegg-Stiftung és a brassói Ágostai Hitvallású Szász Evangélikus Egyház együttműködésében, elkezdődhetett a gyűjtemény kiadását célzó nagylélegzetű projekt, amelynek eredményeként 2015-ben megszületett az átfogó gyűjteményi katalógus, a gyűjtemény máig és valószínűleg további sok évig érvényes vonatkozó irodalma.¹⁶ A kutatás módszerében, a levéltári források, proveniencia-adatok és művészettörténeti kontextualizálás mellett, szorosan a tárgyak elemzésénél maradt. A szabás- minták lerajzolásával, az egyes anyagrészletek beazonosításával és behelyezésük módjának vizsgálatával, nem utolsó sorban a varrócérnák felmérésével, megállapítható volt a tárgyak előtörténete, készítésük módja és az évszázadok során rajtuk ejtett változtatások, javítások is.¹⁷ A szövet- és szálszerkezeti vizsgálatoknak hála lehetővé vált számos ruha keletkezési helyének és időpontjának pontos behatárolása. Az aranszál és a festékanyagok vizsgálata ezen kívül lehetővé tette az itáliai és oszmán

¹⁶ Wetter 2015.

¹⁷ Kienzler – Wetter 2015. pp. 115-133.

török bársonyszövetek, mintakincs szempontjából igen csak hasonló példáinak, tiszta elkülönítését.¹⁸

Fontos restaurátori feladat volt a katalógus elkészítésének folyamatában a műtárgyfotók elkészítése. Az érzékeny tárgyak szállítási távolságának lerövidítése érdekében a fotóstúdió költözött ezekhez közel, nevezetesen a Fekete templom szentélyébe, ahol az optimális fényviszonyok megteremtése érdekében a fotózás az esti órákban zajlott (5. kép). A miseruhák esztétikus és történelmileg hiteles bemutatására minden darabhoz azt tökéletesen, teljes terjedelmében alátámasztó állvány készült.

5. kép. A miseruhák fotózása a Fekete templom szentélyében (2010)

Az állomány biztonságba helyezése és kiadása kapcsán végzett vizsgálatok számos izgalmas eredménye közül ezen a helyen az eredeti használattal párhuzamosan végzett korai javítások és átalakítások jelenségét emeljük ki. Azt már említettük, hogy a brassói miseruhák egyik egyedülálló jellemzője, hogy évszázadokon keresztül majdnem megszakítás nélkül voltak használatban, a reformáció előtt és utána is, egészen a 19. századig. A hosszú használat elkerülhetetlen következménye a ru-

¹⁸ Kienzler 2015. pp. 134-158.

hák károsodása, amelynek következtében valószínűleg több alkalommal volt szükség többé-kevésbé átfogó felújításokra, javításokra, de az egyes új rítusokhoz, ideológiákhoz, illetve a 18. században újjáépített templom jellegéhez való alkalmazásuk is változtató hatású volt. Az alkalmazott javítások írásos említései a fennmaradt levéltári források függvényében elszórtak vagy alaposak, ám határozott kumulációt mutatnak a 18. század első felében. 1707-ben például több rőf bagaziát vásároltak egy miseruha bélelésére és megfizették a szabót munkájáért, ugyanazon évben miseruhák foldozásáért is fizettek neki.¹⁹ 1708-ban újabb miseruha-javítást jegyeznek fel.²⁰ 1720-ban egyik fekete kazula foldozásáról intézkednek, majd 1722–1723-ban több ízben javíttatnak miseruhákat, többek között egy pirosat is, és meg is nevezik a miseruhák javításával megbízott szabómestert, Andreas Koy személyében.²¹

Felismerhetők azonban jellegzetes módszerek eme javítások során? Milyen anyagokat és milyen módszereket használtak és mennyire álltak ellen a kortárs vívmányok beépítésének?

A mindmáig restaurálatlan pluviálék számos eredeti varratot és alkalmazott foltot, utólagos kiegészítést őriztek meg. Feltűnő, hogy a foltok a ruhákkal egykorúak és jellegükben is ezekhez hasonlóak, esetenként a gyűjteményben előforduló darabokból kivágott töredékeknek tűnnek, amit azonban sok esetben cáfol, hogy a ruhák megvágatlanul öröklődtek ránk. A foltok és varratok vizsgálata alapján az tűnik valószínűnek, hogy létezhetett egy ún. foltraktár, ahova a papi ornátus reformációt követően feladott darabjai bekerültek, később talán használhatatlanná vált kazulák is; innen merítettek javítások alkalmával, anyagszükséglet esetén. Ennek ismeretében, az újrafelhasznált töredékekből valamelyest rálátást nyerünk a teljes, mára elpusztult gyűjtemény egészére.

A brassói gyűjteményben, szemben például a nagyzebeni plébániatemplom Brukenthal múzeumban őrzött gyűjteményével, egyáltalán nem maradtak fenn a diakónusok és szubdiakónusok által egykor hordott dalmatikák. E ruhatípus egyes példáit pont a foltraktárból merített anyagoknak hála tudjuk tetten érni a jelenlegi gyűjteményben. A III.329 leltári számú pluviálé például feltehetőleg teljes mértékben egy feladott dalmatikából készült (6. kép). A konstrukció során tudatosan látszottak arra törekedni, hogy az újonnan megalkotott miseruha, összeállításának viszonylag késői időpontja ellenére, középkori jelleget öltson.²² Dalmatikákat egykor díszítő hímzések töredékeit találjuk például a III.336 leltári számú pluviálé dorzálpajzsában is (9. kép).²³ Minden valószínűség szerint

6. kép. Pluviálé, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.329

7. kép. Kazula, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.337

egy a III.337 leltári számú kazulához tartozó dalmatika vagy subtle is a foltládába kerülhetett (7. kép). Annak ellenére, hogy az értékes aranszövet a kazula esetében megvágatlan, ahogyan erre egyértelmű bizonyítékot nyújt a ruha elsődleges bélésének, a kazula szegélyének egész hosszán megfigyelhető jellegzetes rögzítése, a szövet számos további darabon is feltűnik foltként. Vizsontlátjuk a III.328 és III.341 leltári számú pluviálék szegélyén (8. kép), de a III.336 számú pluviálé pajzsdíszé fölé illesztve is (9. kép). Tekintve, hogy az alkalmazott foltok esetenként nagyméretűek, de legalábbis hosszúak, a szövetből készült nagyméretű darabok létezését kell a foltládában feltételeznünk.²⁴

19 Brassó, Szász Evangélikus egyházi levéltár, IV.F.67.I. pp.162-163.

20 „[1708 September] 17. dito. Kauffe 3/4tel blumiger mittel Tamakhet [?] an ein Meßgewandt florino 3. Zahle dem Schneider für Macherlohn d[enar] 64”, lásd uo. 180.

21 Brassó, Szász Evangélikus egyházi levéltár, IV.F.67.II. pp. fol. 31v, 46v, 50v, 53r.

22 Kienzler – Wetter 2015. p. 130.; Wetter 2015. Kat. sz. 4., pp. 219-232.

23 Wetter 2015. pp. 235-254.

24 Kienzler – Wetter 2015. pp. 129-130.

8. kép. Pluviálé, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.341, részlet: a III.337 kazulával azonos aranszálás szövetből készített folt a pluviálé szegélyén

Bizonyosan léteztek további pluviálék is a gyűjteményben, amennyiben pl. a III.325 számú darab clipeusa egy már nem létező pluviáléról származik, ahogyan a pluviálék másodlagos elhelyezésben található bojtátszélei is.²⁵

Számos kisebb tárgytípus töredéke is felvarrásra, másodlagos beillesztésre került. A III.329 leltári számú pluviálé szegélyét például feltehetőleg már a 17. században letakarták egy aranszállal broszírozott lampas szövettel, amely látszólag egykor egy stóla vagy manipulum lehetett. Egyedülálló jellegzetessége a brassói állományban található pluviáléknak a csat helyett alkalmazott, viszonylag laza összezárást lehetővé tevő, a mellrészre fekvő zárópántok használata. Ezeket a ruhák újkori, talán az evangélikus rítushoz való alkalmazás során végzett átalakítása alkalmával illesztették be és szintén egykori papi ornátusok feladott darabjairól átvett, másodlagos felhasználásban található darabok. Így a III.329 számú pluviálé zárópántja egykor egy alba hímezett díszje lehetett, a III.341, III.325 és III.324 (2. kép) leltári számú darabok esetében pedig egykori amiktusok hímezett nyakrésze, parurá-ja köszön vissza (10. kép).²⁶

A pluviálékkal ellentétben a kazulák egy részét Era Nussbächer az 1970-es években restaurálta és, mint láthattuk, a nedves tisztítás érdekében darabjaira bontotta őket, így az eredeti varratok ezek esetében nem maradtak fenn. A kazulák körében még a varratok és az egykor rájuk erősített foltok hiányában is feltűnő a középkori hímezett dorzátkeresztek újkori szövetekből készült miseruhákra való applikálásának jelensége. A reformáció alkalmával feladott ruhatípusokon és kiegészítőkön kívül kerülhettek a brassói foltládába régi, károsodott vagy éppen átmenetileg nem használt kazulák is. Az ezekről származó hímezett dorzátkeresztek gyakran kerültek új szövetből készült és újonnan adományozott kazulákra, például az állomány

25 Kienzler – Wetter 2015. p. 130.

26 Kienzler – Wetter 2015. p. 131.

nagy tűzvész utáni felújítása alkalmával. Így történt ez a Chrestel Schnellné által 1736-ban adományozott és Chrestel Repser szabó által elkészített, III.330 és III.323 számú kazulapár esetében is, amelyek keresztrefeszítést, illetve Mária halálát ábrázoló hímezett 15-16. századi dorzátkeresztszei, 18. századi, itáliai vagy franciaországi selyemszövetből készült kazulákra kerültek.²⁷ Ugyanez figyelhető meg a III.326, III.333 és III.322 (11. kép) kazulák esetében is.²⁸ Ez utóbbinak adományozásáról szóló feljegyzés írásban is rögzíti a foltládából kivett hímezések újonnan készült és újonnan adományozott miseruhákra való rögzítését.²⁹

9. kép. Pluviálé, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.336, részlet: a III.337 kazulával azonos aranszálás szövetből készített folt a pluviálé hátpajzsa fölött

27 Vetter 2015. Kat. sz. 10. pp. 289-299., Kat. sz. 11. pp. 301-312.

28 Vetter 2015. Kat. sz. 12. pp. 315-323., Kat. sz. 14. pp. 327-347., Kat. sz. 13. pp. 325-335..

29 „[1747] it[em] Hannes Kammerin, Wollweberin, laßet ein weiß Guldentücken Maßgewand machen. Das Kreuz aber darinnen hat die Kirche gegeben aus einem andern Maßgewand”, vö. Brassó, Szász Evangélikus egyházi levéltár, IV.Aa.41. pp. 463.

11. kép. Kazula, Á.H. Szász Ev. Egyh. Brassó, Ltsz. III.322

Úgy tűnik, hogy a brassói miseruhák esetében, főként tudatos átalakítás céljával alkalmaztak a foltládából vett darabokat, illetve olyan helyre illesztették őket, ahol építő jelleggel járultak hozzá egy-egy historizáló újkori ruha-konstrukcióhoz. Ezáltal a foltok rendkívüli forrásértékkel rendelkeznek a 16-18. századi egyházi életet, mitöbb a brassói szászság önazonosságát illetően, és restaurátori beavatkozással való eltávolításuk a tárgyak vélt eredeti állapotának helyreállítása érdekében, teljességgel kerülendő. A reformáció alkalmával feladott darabok tehát új kontextusban találtak méltó felhasználást. Bár Brassóban erre csupán egyetlen esetben van egyértelmű utalás, általánosan elterjedt a feladott miseruhákból oltár-antependiumok és egyéb paramentumok készítésének gyakorlata is. Erre számos mindeddig közöletlen példát találunk a nagyszzebeni Brukenthal Múzeum gyűjteményében is, ezek többsége a nagyszzebeni plébánia egykori állományából származik.³⁰ A brassói gyűjtemény III.342 leltári számú *arbor vitae* keresztje egykor egy fekete színű bársonyra erősítve szolgált a Fekete templom sekrestyájében lévő oltár antependiumaként, amelyről feltehetőleg Era Nussbächer távolította el a jelenleg független darabként őrzött hímzést.³¹

10. kép. Amiktus, Brukenthal Múzeum Nagyszzeben, Ltsz. M 2201

30 Wetter – Ziegler 2015. p. 99.

31 Wetter 2015. pp. 265-270.

A foltraktárból bizonyosan kerültek ki pusztán javításra, meggyengült varratok vagy hiányos szövetrészek, hímzések megerősítésére beillesztett foltok is, főként a kazulák esetében, bár mára ilyen példát a gyűjteményben csupán elvétve találunk.³² A jelenség annál ismertebb az oszmán török szőnyegek környezetéből, amelyeket jellemzően ily módon javítottak. Restaurálatlan darabokon számos esetben találni hasonló rajzú, színű foltokat, feladott szőnyegek töredékeit, amelyek sokszor első szemlélésre szinte észrevétlenül olvadnak bele a tárgy egészének környezetébe.

A felvételeket Udvardi Árpád (1-2., 6-11.), Era Nussbacher (3.), Iulia Teodorescu (4.) és Frank-Thomas Ziegler (5.) készítették.

IRODALOM

- BORKOPP RESTLE, Birgitt (2019): Der Schatz der Marienkirche zu Danzig: Liturgische Gewänder und textile Objekte aus dem späten Mittelalter (Berner Forschungen zur Geschichte der textilen Künste). Didymos, Affalterbach.
- von FIRCKS, Juliane (2008): Liturgische Gewänder des Mittelalters aus St. Nikolai in Stralsund. Abegg-Stiftung, Riggisberg.
- KIENZLER, Corinna (2015): Italienisch oder osmanisch? Gewebetchnologische und naturwissenschaftliche Erkenntnisse zu den Kronstädter Samten. In: Wetter 2015. pp. 134-158.
- KIENZLER, Corinna – WETTER, Evelin: Form, Verarbeitung und Veränderungen an den Gewändern im Verlauf der Jahrhunderte. In: Wetter 2015. pp. 115-133.
- ORBÁN Balázs (1871): A Székelyföld leírása. Pest, 1871. (Facsimile kiadás: Firenze–München, 1981)
- REIHLEN, Helmut – JEHLE, Manfred – WETTER, Evelin, Hrsg. (2005): Liturgische Gewänder und andere Paramente im Dom zu Brandenburg. Regensburg/Riggisberg.
- WETTER, Evelin (2015): Liturgische Gewänder in der Schwarzen Kirche zu Kronstadt in Siebenbürgen. Mit Beiträgen von Corinna Kienzler und Ágnes Ziegler. Gewebeanalysen von Corinna Kienzler. Riggisberg.
- WETTER, Evelin – ZIEGLER Ágnes (2015): Der Bestand liturgischer Gewänder im Spiegel der Inventare. In: Wetter 2015. pp. 71-88.
- ZIEGLER Ágnes (2015): Kronstadt und seine Schwarze Kirche – Zur Geschichte des Baus und seiner Ausstattung. In: Wetter 2015. pp. 27-70.
- ZIEGLER Ágnes (2018): A brassói Fekete templom – reformáció és renováció. Felekezeti, városi, rendi csoportidentitás kifejeződése egy újjászülető épületben. Martin Opitz, Budapest.
- ZIEGLER BÁLINT Ágnes (2019): Reformáció Brassóban. In: Ige-Idők. A reformáció 500 éve. Szerk. Kiss Erika – Zászkaliczky Márton – Zászkaliczky Zsuzsanna (Kiáll. kat. 2017. április-november, Magyar Nemzeti Múzeum), MNM, Budapest. pp. 77-81.

Dr. Ziegler Ágnes
Művészettörténész
Műtárgyvédelmi osztályvezető
Á. H. Szász Evangélikus Templom Brassó
500025 Brassó
Johannes Honterus udvar 2.
Tel.: +40-723-564-741
E-mail: agnes.ziegler@schwarze-kirche.ro

³² Lásd például a III.332 kazula hímzett keresztjének megerősítéseit, Wetter 2015. pp. 399-409.